

"Adem-i Merkeziyet"çi iki yıldız şahsiyet: Prens Sabahaddin ve Mizancı Murad Beyler

M. Latif Salioglu

Özet

Son yüz yılın nesli, çeşitli sebeplerle yakın tarihimizin önemli şahsiyetlerini ve gerçek kahramanlarını tanıyamamaktadır. Günümüz siyasi ve sosyal hareketlerinin doğru anlaşılabilmesi için tarihi şahsiyetlerin doğru tanınmasında büyük fayda vardır. Bu yazıda hürriyet ve meşrûtiyet yolunda çok büyük emek sarf etmiş, çetin mücadelelerden geçmiş, defalarca ölümün kıyısından dönerek çok ağır bedeller ödemiş oldukları halde, pek fazla tanınmayan iki şahsiyetten kısaca söz edilecektir. Bunlardan biri Prens Sabahaddin Bey, diğeri ise Mizancı Murad Bey'dir.

Anahtar Kelimeler

Adem-i merkeziyet, Prens Sabahaddin, Mizancı Murad Bey, Ahrar Fırkası, Meşrutiyet

Abstract

The generations of the last century due to various reasons do not know the important personalities and real heroes in the near history. It is very useful to recognize properly these historical personalities in order to understand well the political and social phenomena our time. In this article two important personalities who have struggled much for the sake of freedom and constitutionalism and paid a high price and returned many times from the threshold of death will be briefly introduced: Prince Sabahaddin and the Journalist Mizancı Murad Bey

Key Words

De-centralization, Pince Sabahaddin, Mizancı Murad Bey, the Liberals party, Constitutionalism

Sahte kahramanlar, en az yüz yıldır ortalıkta cirit atıyor. Onların meddahlığını yapan propagandistler eliyle, zihinler alabildiğine bulandırmaya çalışılıyor. Öyle ki, gerçek ile sahte olanın yerini değiştirmek için, şeytanın aklına gelmeyecek hile ve desiselere başvuruluyor.

Sahte kahramanlar, en az yüz yıldır ortalıkta cirit atıyor. Onların meddahlığını yapan propagandistler eliyle, zihinler alabildiğine bulandırmaya çalışılıyor. Öyle ki, gerçek ile sahte olanın yerini değiştirmek için, şeytanın aklına gelmeyecek hile ve desiselere başvuruluyor.

Özellikle bu sebeple, son yüz yılın nesli, gerçek kahramanları adeta göremez, bilemez, tanıyamaz hale geldi. Dahası, az buçuk duyup tanıdığı şahsiyetleri bile, ya eksik, ya da yanlış (hatta bir kısmı tam zıt mânâda) tanıma talihsizliğini yaşadı.

Meselâ, bugünkü neslin yüzde kaçını Ahmet Cevdet Paşa, Namık Kemâl, Ziya Paşa, Enver Paşa, Resneli Niyazi, Prens Sabahaddin, Mizancı Murad, Ferruh Bey, Çerkes Ethem, Kâzım Karabekir, Hüseyin Avni, Ali Şükrü Bey, Adnan Menderes, Tefik İleri, Namık Gedik gibi itibarlı şahsiyetleri hakiki vechesiyle yeterince biliyor, tanıyor? Şimdi tutup "Yüzde onu biliyor" diye cevap versem, eminim ki bu oranı bile fazla, mübâlağalı bulanlar olacaktır ki, hiç de haksız sayılmazlar.

Velev ki, yüz 15-20 olsa, bununla yine de iktifa edilmemeli ve etmemeliyiz. O halde, gözümüzün önüne çekilen siyah "sahte kahramanlar" perdesini mutlaka yırtıp atmak ve kimin ne olduğunu bilgi-akıl-vicdan projeksiyonu ile görüp tanımak durumundayız. Bizler de buradan hareketle elimizden geldiğince bu istikamette hareket ederek, yakın tarihimizin yıldız şahsiyetlerini okurlarımıza tanıtmaya çalışacağız. Bunlardan biri Prens Sabahaddin diğeri de Mizancı Murad Beylerdir.

Bedel ödeyen dâvâ adamları

Bu yazıda hürriyet ve meşrûtiyet yolunda çok büyük emek sarf etmiş, çetin mücadelelerden geçmiş, defalarca ölümün kıyısından dönerek çok ağır bedeller ödemiş oldukları halde, pek fazla tanınmayan iki yıldız şahsiyetten kısaca söz etmek istiyoruz: Bunlardan biri Prens Sabahaddin Bey, diğeri ise Mizancı Murad Bey.

Yakın tarihimizdeki demokrasinin gelişme seyrini daha iyi anlayabilmek için, bu ve benzeri şahsiyetlerin hem biyografilerini bilmekte, hem de fikri cephelerini öğrenmekte büyük fayda vardır. Şimdi, sırasıyla bu zatları biraz daha yakından tanımaya çalışalım.

Prens Sabahaddin Bey

Meşrûtiyet dönemindeki Osmanlı Ahrar Fırkası ideologlarından fikir ve siyaset adamı Prens Sabahaddin Beyin, I. Meşrûtiyet'in feshedilerek ilk Meclis-i Mebusan'ın kapatıldığı gün olan 13 Şubat 1878'de dünyaya geldiği rivâyet edilir. Onun prensliği, anne tarafına dayanır. Annesi Seniha Hanım, Sultan II. Abdülhamid'in kız kardeşidir.

Babası Dâmad Mahmut Celâleddin Paşa, hürriyet-meşrûtiyet taraftarı olması ve Yeni Osmanlılara yakınlık duyması sebebiyle, Mutlâkiyet rejimi tarafından sakıncalı görülüyordu. Bu bağlamda önce, Adliye Nezaretindeki işine son verildi; ardından inzivada kalmaya mecbur edildi.

Mesele bununla da bitmedi; hemen her hareketi yakın takibe alındı. Evinin ve aile hayatının sürekli şekilde takip ve tarassut altında tutulması, onu ve aile efradını ziyadesiyle rahatsız etti.

M. Celaleddin Paşa'nın ailesi, hem bu rahatsızlık sebebiyle, hem de çocuklarının daha iyi bir tahsil görmeleri mülâhazasıyla, İstanbul'dan ayrılarak Fransa'ya yerleşti.

Ailesi Fransa'da iken Jön Türklerle temasa geçen ve onlarla birlikte hareket etmeye başlayan Prens Sabahaddin, 1902'de Paris'te yapılan Ahrar Kongresinde en ön safta boy gösterdi. Kongredeki rakibi ise, Meşrûtiyet taraftarı olmakla birlikte daha ziyade milliyetçi ve merkezîyetçi fikirleriyle tanınmış olan Ahmet Rıza Bey'di.

Ahrar hareketi, bu kongreden sonra iki kola ayrıldı: Milliyetçi-Merkezîyetçi grup ile Hürriyetçi Liberal grup.

II. Meşrûtiyet'in ilân edilmesiyle birlikte İstanbul'a gelince Ahrar-ı Osmaniye Fırkası saflarına katılan Prens Sabahaddin, bu fikrî ve siyasî hareketin ideologlarından biri oldu.

Ne var ki, 1908 yılı seçimlerini komitacılıkla iş gören İttihatçılar kazandı. Bunlar, kendilerine rakip olarak AhrarFırkası'nı gördükleri için de, onlara karşı her türlü baskı ve yıldırma yöntemlerini devreye soktular.

Her şeye rağmen, 1920'li yıllara kadar aralıklı da olsa Türkiye'de kalmaya gayret eden ve siyaset yoluyla millete hizmet etme fırsatını kollayan Prens Sabahaddin, Osmanlı Hanedanına mensup bütün fertler için getirilen yasaktan o da nasibini aldı ve yurt dışına gitmek zorunda kaldı. Böylece Prens Sabahaddin ve onun gibi hürriyetçi aydınların bir şekilde bertaraf edilmesiyle birlikte, meydan Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Ahmet Ferit gibi milliyetçi, katı merkezîyetçi ideologlara kaldı. Bilhassa Ziya Gökalp ve Prens Sabahaddin, gerek fikir ve gerekse siyaset âleminde birbirine en zıt görünen iki şahsiyet idi.

Gökalp'in dünya görüşü Türkiye'de 1908'lerden 1950'lere kadar olanca ağırlığıyla devam ederken, bu tarihten sonra ise Prens Sabahaddin Bey'in fikir ve dünya görüşüne doğru tedricî bir yöneliş gözlemlendi.

Bediüzzaman Said Nursi ve Prens Sabahaddin

Meşrutîyet döneminde dile getirilen ve çokça tartışılan fikirlerden biri Prens Sabahaddin'in "adem-i merkezîyet ve teşebbüs-i şahsî" fikridir. Bediüzzaman Said Nursi bu tartışmalara Prens Sabahaddin'e verdiği bir cevapla katılır.

Bediüzzaman Said Nursî 1908'de Prens Sabahaddin Bey'e hitaben yazmış olduğu bir mektupta, güzel fikirlerinin neşv ü nemâ bulması için, zaman ve zeminin şartlarına dikkat çekiliyor, özetle ve bilmânâ şunlar ifade edilmektedir:

"Prens Sabahaddin Beyin sû-i telâkki olunan (yanlış anlaşılın) güzel fikrine cevap

*Her şeye rağmen,
1920'li yıllara
kadar aralıklı da
olsa Türkiye'de
kalmaya gayret
eden ve siyaset
yoluyla millete
hizmet etme
fırsatını kollayan
Prens Sabahaddin,
Osmanlı
Hanedanına
mensup bütün
fertler için
getirilen yasaktan
o da nasibini aldı
ve yurt dışına
gitmek zorunda
kaldı.*

16 Haziran
1952'de kabul
edilen ve bazı
şartlara bağlı
tutulan 5958
sayılı söz konusu
kânunla, Osmanlı
Hanedanına
mensup sadece
ölmüş olanlar
ile hayattaki
hanımların yurda
girişlerine izin
verildi. İşte,
bilhassa Adnan
Menderes'in
fikirlerine
hayranlık
duyduğu Prens
Sabahaddin
Beyin mezarı
da, bu kanunun
kabul edilışinden
iki hafta sonra
İsviçre'den
alınarak
İstanbul'a
getirtildi.

"Sizin teşebbüs-i şahsi ve hiss-i rekabete istinad eden fikriniz güzeldir. Müsabakayı, müsbet yarışı intac eder.

"Hatta bu fikir, terakki yolundaki medeniyet makinesinin buharı hük-mündedir.

"Adem-i merkezîyet (yerinden yönetim) sistemine, herhangi bir tefrika-ya meydan ve mahal bırakmadan gidilmeli.

"Bu fikrin güzelliğini (teoride) taakkul ediyoruz; fakat tatbikini şimdilik irade edemiyoruz. Tatbiki için çok zaman lâzım. Fakat, hükümetler şimdiden teşebbüsata başlamalı." (Bkz: Osmanlıca Nutuk, 1. Mektup.)

Bediüzzaman özetle bu fikri güzel bulmakta, ancak zamanını uygun görmemektedir. Bediüzzaman dönemin şartlarını göz önünde bulundurarak bu fikrin siyasi kulüpler vasıtasıyla muhtariyet isteklerine dönüşeceğine ve bunun da tevaifül-müluka yol açacağını belirterek endişelerini dile getirmektedir.

Mezarı Eyüpsultan'da

30 Haziran 1948'de İsviçre'de vefat eden Prens Sabahaddin Bey'in mezar nakli, 4-5 sene sonra ancak mümkün olabilmiştir. 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti, 1951'de Taif'te bulunan Mithat Paşa'nın mezarını İstanbul Şişli'deki Hürriyet-i Ebediye Tepesine nakletti. Bundan bir sene sonra ise, Ahrar-Demokrat hareketin fikir öncülerinden olan Prens Sabahaddin Bey'in mezarını kendi vatanına nakletmek için harekete geçildi.

İlk adım, Osmanlı Hanedanına mensup kimseler için yapılan kânun değişikliği noktasında atıldı. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın şiddetle muhalefet ettiği bu girişim, Başbakan Adnan Menderes'i istifa eşliğine kadar getirdi. Sonunda, Bayar geri adım atmak zorunda kaldı ve ilgili kânun kabul edilerek yürürlüğe girdi.

16 Haziran 1952'de kabul edilen ve bazı şartlara bağlı tutulan 5958 sayılı söz konusu kânunla, Osmanlı Hanedanına mensup sadece ölmüş olanlar ile hayattaki hanımların yurda girişlerine izin verildi. İşte, bilhassa Adnan Menderes'in fikirlerine hayranlık duyduğu Prens Sabahaddin Beyin mezarı da, bu kanunun kabul edilışinden iki hafta sonra İsviçre'den alınarak İstanbul'a getirtildi.

Sabahaddin Beyin mezarı, halen Eyüpsultan Kabristanında olup ziyarete açıktır.

Bir diğer yıldız şahsiyet: Mizancı Murat

Günümüz Türkiye'sinden çok az kimsenin tanıdığı bir şahsiyettir, Mizancı Murad Bey.

Oysa, yaşadığı devrin en parlak yıldızlarından biridir: Tarih, edebiyat, hukuk, gazetecilik ve hatta siyaset bilimi gibi muhtelif sahalarda kendini iyi derecede yetiştirmiş müstesna bir kabiliyettir.

Onun bilhassa hürriyet ve meşrûtiyet uğrunda hayatını hiçe sayarak göstermiş olduğu çabalara mukabil, bu içtimaî nimetlere oldum olası muarız ve

muhasım kimseler tarafından önce bedenen yok edilmek istendi, bilâhare de istikbâl neslinin nazarında ademe mahkûm edilmeye çalışıldı.

Yakından ve hakkıyla tanınmamasının öncelikli sebeplerinden biri budur.

Öte yandan, Mizancı Murat Bey'i hem hayatta iken, hem de vefatından sonra onu eserlerinde takdir ile yâd edenlerin başında Bediüzzaman Said Nursî'nin geldiğini görmekteyiz.

Bediüzzaman, Münâzarât isimli eserinin ilk baskısında, birbirine zıt iki fikir sahibini mukayesede bulunurken, Tanin gazetesi muharriri Hüseyin Cahit'le yıldızının barışmadığını, onu yanlı ve hatalı bulduğunu, buna mukabil Mizan gazetesi muharriri Mizancı Murad'ı kendine yakın bulduğunu açıkça beyan ediyor.

Zira, Hüseyin Cahit, komitacılıkla iş gören İttihatçıların gözdesi bir isim iken, Murat Bey ise, Ahrar grubundandır ve bu siyâsî misyonun fikir öncülerinden biridir. İşte, bu dostluk ve yakınlık sebebiyledir ki, Mizancı Murat, 1908 seçimleri arifesinde Ferah Tiyatrosu'nda vermiş olduğu bir konferans esnasında maruz kaldığı tehdit ve baskılar karşısında, Üstad Bediüzzaman ona canını siper etmiştir.

Şimdi, günümüzde çok az tanınan bu müstesna şahsiyeti biraz daha yakından tanımaya çalışalım.

Kısa Biyografisi

Mizancı Murat Bey, 1853'te Dağıstan'ın Huraki köyünde doğdu.

"Mizan," çıkarmış olduğu gazetenin ismi olup, onun silinmez bir lâkabı olmuştur. Murat ismi ise, Dağıstan'daki hürriyet kahramanlarından "Hacı Murat"a atfen ona verilmiştir.

Murat Bey, 1864'te Rüştüye tahsilinin ardından, lise öğrenimi için Sivastopol'a gönderildi. 1873'te liseyi (idadi) bitirdikten sonra İstanbul'a geldi.

İstanbul'da Maliye Bakanı Dağıstanlı Şirvanizade Rüştü Paşa tarafından himaye gördü. Kısa bir süre sonra, Halep Valiliğine atanan Şirvanizade ile birlikte Halep'e gitti. Şirvanizade'nin vefatı üzerine ise, tekrar İstanbul'a döndü ve muallimliğe başladı.

Ruşça ve Fransızca'yı bilen Murat Bey, bilâhare o zamanki Dışişleri Bakanlığı bünyesinde mütercim/çevirmen olarak çalıştı.

1877'de Hasibe Hanım ile evlendikten sonra, Mülkiye Mektebinde tarih ve coğrafya dersleri, 1880'de ise öğretmen okulunda (Darümuallimin) tarih dersleri vermeye başladı. Bir müddet, aynı okulda müdürlük yaptı. Yaklaşık iki yıl kadar sonra da Maarif Nezareti (bugünkü MEB) Teftiş Heyeti üyeliğine tayin edildi.

Gazetecilik ve yazarlık kabiliyetine de sahip olan Murat Bey, memuriyetin yanında aynı yıllarda Vakit ve İttihad isimli gazetelerde siyâsî muhtevalı yazılar neşretti. 1886'dan itibaren de kendi çabalarıyla "Mizan" isimli ga-

*Öte yandan,
Mizancı Murat
Bey'i hem hayatta
iken, hem de
vefatından sonra
onu eserlerinde
takdir ile yâd
edenlerin başında
Bediüzzaman
Said Nursî'nin
geldiğini
görmekteyiz.*

Mizan'daki yazılar, ağırlıklı şekilde hürriyet ve meşrutiyetle ilgiliydi. Mizan'ın bu minval üzere devam eden neşriyatı, Murat Bey'in başına iş açtı. Mutlakiyet sistemini eleştirmesi, monarşik düzene karşı gelmesi, üzerine şimşeklerin çekilmesine sebebiyet verdi.

zeteyi yayınlamaya başladı. Mizan: İçinde ölçü, denge, terazi, vasat, hukuk, adalet gibi kavramları barındırır.

Mizan'daki yazılar, ağırlıklı şekilde hürriyet ve meşrutiyetle ilgiliydi. Mizan'ın bu minval üzere devam eden neşriyatı, Murat Bey'in başına iş açtı. Mutlakiyet sistemini eleştirmesi, monarşik düzene karşı gelmesi, üzerine şimşeklerin çekilmesine sebebiyet verdi. Murat Bey ve çalışma arkadaşları, bilhassa 1880'li yılların sonlarından itibaren yakın takibe alındılar. Şiddetli baskılara uğradılar. Çıkarılmış oldukları gazete, sansüre uğradı ve defalarca kapatılması cihetine gidildi.

Nihayet 1890 yılı başlarında Mizan'ın neşrine set çekilmiş oldu. Murat Bey de, bir yıl kadar sonra Düyun-u Umumiye Komiserliği vazifesiyle tavisif edildi. Tam dört sene bu görevde bulundu.

Reform paketi ve mecburi hicret

Mizancı Murat Bey, ülkenin topyekûn kalkınması, hürriyet ve demokrasi atmosferinde kalarak huzura, sükûna kavuşması ve ileri dünya ülkeleriyle rahatla yarışabilir bir kulvara girmesi için, gayet hacimli bir reform paketi hazırlayıp Padişaha (Sultan II. Abdülhamid) sundu. Ne var ki, saltanat cenahından beklediği ilgiyi göremedi. Aksine, tehlikeli bir şahsiyet olarak algılandı ve üzerindeki baskıların daha da yoğunlaştığını fark etti.

Bu sıkıcı ve baskıcı gelişmelere daha fazla dayanamadı ve hem Düyun-u Umumiye Komiserliği görevinden ayrıldı, hem İstanbul'u terk ederek Avrupa'ya hicret etmek durumunda kaldı.

1895 yılı sonlarında Sivastopol üzerinden Dağıstan'a, oradan da Kiev-Viyana yoluyla Paris'e giden Mizancı Murat, çeşitli sebeplerle yurt dışına kaçmış bulunan Jön Türkler ile irtibata geçti. Jön Türklerin bir kolu olan İttihatçıların Paris temsilcisi Ahmet Rıza ile bir türlü uyum sağlayamadı. Bu sebeple, Paris'i de terk ederek oradan Kahire'ye geçti.

Murat Bey, burada da boş durmadı Kahire'de Mizan isimli gazetesini yeniden neşretmeye başladı. Kahire günlerindeki yazılarında Sultan Abdülhamid'i doğrudan tenkit etti. Hatta, bazı makalelerinde Padişaha yönelik olarak, "Ya meşrûti idareye geç, ya da istifa et!" şeklinde üst perdeden sözler sarf etti. Haliyle, bu da onun en ağır şekilde cezalandırılmasına bir gerekçe oldu. Öyle ki, gıyabında idama mahkûm edildi.

1896 yılı Temmuz ayında tekrar Paris'e gitti. Aynı yılın Kasım ayında yapılan kongrede Jön Türklerin lideri konumuna geldi. İnisiyatif kullanarak, cemiyetin merkezini Cenevre'ye taşıdı ve Mizan gazetesinin neşrini bu kez Cenevre'de sürdürdü.

Ne var ki, bu süreçte Jön Türkler, Paris ve Cenevre merkezli olmak üzere iki kola ayrılmış oldu.

Bu arada, Padişah da boş durmuyor, Jön Türk hareketini etkisiz kılmaya çalışıyordu.

Mizancı Murat, 1897'de cemiyet başkanlığını bıraktı. Sultan Abdülhamid de, aynı günlerde siyasî tasarrufta bulunarak, İstanbul'da tanınmış olan bütün Jön Türkleri toplayıp Trablusgarp'a sürgüne gönderdi. Ardından, Avrupa'da faaliyet gösteren bütün Jön Türklerin, gazetelerini kapatarak İstanbul'a dönmeleri için muhtelif teşebbüslerde bulundu.

Mizancı Murat, bu teşebbüslere olumlu tepki verdi ve daha evvel hazırlayıp padişaha teklif etmiş olduğu reform paketinin dikkate alınacağı vaadiyle İstanbul'a dönmeye ikna edildi. Ne var ki, gelişmelerin istikameti yine başka oldu. Fikir hürriyeti hususunda hiçbir ilerleme kaydedilmediği gibi, gazetecilerin üzerindeki baskılarda da herhangi bir hafifleme emaresi görülmedi.

Murat Bey, buna rağmen ümidini kaybetmedi. Sabırla çalışmaya devam etti. Bu arada, 1899'da Şûra-yı Devlet'e bağlı Maliye Dairesi üyeliği görevine atandı. O da, II. Meşrûtiyet'in ilân edildiği tâ 1908 Temmuz'una kadar bu vazifeyi deruhte etti.

